

Juan Bautista Andrade

Juan Bautista Andrade, O bardo de Lérez

José Manuel Ramos González

Ás veces vemos como as linguas se enarboran a modo de estandartes dunha única forma de pensamento. Apropiarse da lingua dese xeito é practicar un latrocinio intelectual. Pola contra, a lingua é un instrumento para comunicarse, e utilízala para divulgar todo tipo de ideas é o que realmente a fortalece.

Galicia é unha terra bilingüe. Entrar a analizar este feito tan trivial e positivo para nós, como negativo e indesexable para os que soamente ven o que lles circunda a través dun cristal monocolor, non é o obxectivo deste traballo nin pretendemos entrar nun debate que semella estéril, pero queremos reivindicar o uso de calquera lingua para defender e enaltecer Galicia. Acaso aquel que de ordinario fala en castelán non ama a súa terra?

Un dos homes que destacou polo seu incuestionable amor a Galicia foi o poeta de Lérez Juan Bautista Andrade. Cantou a Galicia en castelán, e o fixo cunha sensibilidade tan intensa como o mellor dos trovadores que a cantaron en galego. Recoñecido en vida pola súa arte, foi caendo no esquecemento polo paso do tempo e, sobre todo, polos que están a conceder carnés de galeguidade.

Juan Baustista Andrade Tojeiro naceu en Lérez o 29 de xullo de 1879. Veu ao mundo nunha época na que Galicia, é en particular Pontevedra –“La bella Helenes” como a chamaban os seus poetas–, era un fervedoiro de actividade cultural, no que proliferaban os cenáculos literarios. Organizábanse tertulias, eventos musicais, Xogos Florais nos que os poetas se disputaban en boa lixe a Rosa Natural, representacións teatrais, etc. Homes como os irmáns Muruais, Celso García de la Riega, Indalecio Armesto, que tanto eran literatos e filósofos como poetas ou periodistas, deixaron testemuña nas súas obras das grandes inquietudes culturais da cidade do Lérez.

Juan Bautista Andrade foi un continuador do labor destes pioneiros, e de seguro que conseguiu manter ben alta a calidade e valía dos seus devanceiros.

Fillo de Manuel Andrade Carlin e Rosario Tojeiro Arribas, o seu primeiro contacto coas letras foi na biblioteca do cumán da súa nai, o último prior beneditino do mosteiro de Lérez, Frai Juan Arribas. A súa familia era profundamente católica e a fe e as crenzas relixiosas serán unha constante na posterior obra do poeta.

Moi novo acada o posto de oficial segundo no Concello de Pontevedra. Compatibilizará dende entón as tarefas administrativas como funcionario coa súa paixón polas letras.

En 1907 obtivo o primeiro premio nun certame no Ateneo León XIII. En 1908 prodúcese a súa consagración como gran poeta ao acadar o primeiro premio nos Xogos Florais de Toledo, cunha poesía titulada *Íntimos*. Con motivo deste evento, o xornal *El Heraldo de Toledo* publicou o seu retrato. En 1911, tivo unha mención de honra nos Xogos Florais de Pontevedra co poema *Los pinos*. En 1912 obtivo o Primeiro Premio nos Xogos Florais de Santiago co poema *Las cumbres*.

Santiago foi o seu segundo fogar. Alternaba con frecuencia as estancias entre Pontevedra e a cidade do Apóstolo, á que dedicou numerosas composicións que foron recollidas postumamente nunha antoloxía titulada *Poemas compostelanos*. Esta relación con Santiago debeuse ao seu casamento cunha compostelana que coñeceu en Lérez, pois estaba destinada como mestra na parroquia pontevedresa. Tratábase de María Dolores Cimadevila, filla dun industrial de Santiago que combatera baixo o mando de Méndez Nuñez na batalla do Callao.

Froito dese matrimonio foron os seus cinco fillos: Francisco Javier, María de los Dolores, Adelina (Lenuca), Isidoro e Juan Manuel.

En 1915 publícase pola editorial Martín de Barcelona o seu primeiro libro de poesía, *Al amor del terruño*, título que é suficientemente

elocuente para decatarse de que a maioría das composicións están dedicadas a Galicia. Esta antoloxía foi prologada por Augusto González Besada e custeada polo marqués de Riestra.

En 1930 apareceu en Madrid a súa segunda antoloxía, *Diana de Gaita*, prologado por Enrique Díez Canedo, na que incide máis nas tradicións populares e nas paisaxes.

Participou en moitas actividades de índole cultural. Foi membro do Círculo Católico de Pontevedra, membro da Confraría do Cristo de Lárez, Presidente do Tribunal dos Xogos Florais de Pontevedra de 1916 e Presidente da asociación de funcionarios do Concello.

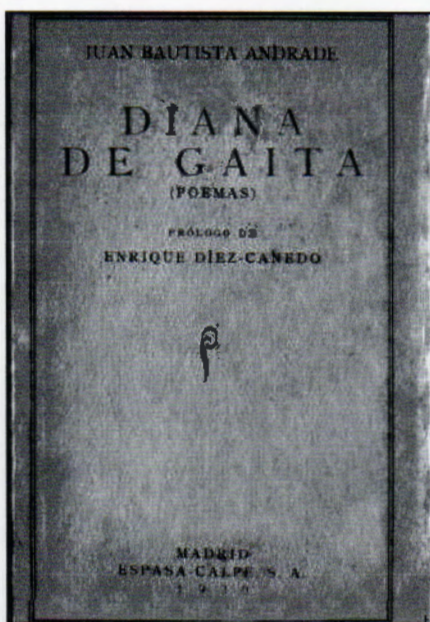
Persoa modesta e sinxela, sempre ao lado dos mais desfavorecidos, tan só anhelaba unha vida familiar e sempre vinculada á paisaxe de Lárez e Pontevedra:

*Oh, campos lerezanos,
los de rientes verdores
acompañad mis cánticos
con plácidos rumores.*

No poema *Mi ciudad*, dedicada a Pontevedra, escribe:

*En tus sienes, ungida de poesía
te beso, noble amor de mis amores
porque eres la segunda madre mía.*

En 1911, e en contra a súa vontade, iníciase unha polémica por mor dos premios concedidos nos Xogos Florais de Pontevedra de 1911. O primeiro premio conseguíuno Gerardo Álvarez Limeses co poema titulado *Dos copos*, e o segundo premio concedéuselle a Juan Bautista Andrade polo poema *Los pinos*. O crítico literario do xornal compostelán *Diario de Galicia*, nun amplo artigo publicado o 2 e 3 de setembro de

Exemplar de *Diana de Gaita* (1930)

1911, fai unha denigración pública do poema de Álvarez Limeses a favor do de Andrade, denunciando ao xurado por parcialidade. Non sabemos como influíu este feito nas relacións entre os dous amigos.

No verán de 1924, produciuse un suceso que xerará unha importante cantidade de editoriais na prensa local, sobre todo no xornal conservador pontevedrés *El Progreso*.

Debido a unha nova lei sobre a administración local, que recortaba a autonomía dos Concellos, e por mor das reiteradas denuncias sobre as actitudes dalgúns funcionarios municipais por seguiren consignas políticas na súa cotiá tarefa administrativa, o goberno instou aos gobernadores civís das provincias a proceder a unha inspección para tomar as medidas correctoras conseguíntes. Para este inquisidor labor, acudiuse ao exército. En Pontevedra, foi o comandante Manuel Telo, escritor afeccionado, quen dirixiu a inspección. Entrou no Concello *manu militari* e cesou a máis da metade dos funcionarios. Comenzou por enviar á cadea ao ex alcalde José Paz, consogro do poeta, por irregularidades nas contas. Logo cesou a unha serie de funcionarios

de distintos niveis, entre os que se atopaba Juan Bautista Andrade, oficial segundo do Concello, que nese momento estaba a gozar dunha excedencia anual por enfermidade. A acta de inspección di textualmente:

El oficial segundo Juan Andrade que disfruta de un año de licencia por enfermo y que dejaba mucho que desear antes de disfrutarlo respecto a asistencia y puntualidad, teniendo anticipos de importancia en Despositaria, debe cesar definitivamente de su cargo, que no puede estar vacante durante tanto tiempo.

O xornal pontevedrés *El Progreso* comeza a facer campaña a favor do ilustre cesado, apelando á súa honrabilidade, decencia e invocando o seu valor como un activo de Galicia. O *Diario de Pontevedra* mostrouse máis neutro e non tomou partido na polémica. A cuestión saldouse co reingreso do funcionario no seu posto, despois das presións exercidas sobre o gobernador civil, del Saz Orozco, o que ía xerar unha crise na Corporación Municipal presidida polo alcalde, Sr. Lerones, ao que se lle pediu a dimisión dende as páxinas de *El Progreso*.

A poesía de Juan Bautista Andrade é básicamente rexionalista. O sentimento de pertencer a unha terra abandonada polos poderes públicos, a patria e a nai escarnecida e humillada, era unha constante na obra dos poetas galegos de finais de século, tales como Rosalía de Castro ou Manuel Curros Enríquez. Juan Bautista Andrade manterá viva a mesma idea, pero a enfocará dun xeito máis optimista e sen perder a esperanza da redención da terra. De seguido imos comparar o poema *Castellanos de Castilla* de Rosalía de Castro, con *Para mejor amarla* de Andrade, para evidenciar estas diferenzas de carácter.

Castellanos de Castilla

*Tan triste como la noche,
harto de dolor el pecho,
pídole a Dios que me mate
porque ya vivir no quiero.
Pero en tanto no me mata,
castellanos que aborrezco,
he, para vergüenza vuestra,
he de cantaros gimiendo:
Castellanos de Castilla,
tratad bien a los gallegos;
cuando van, van como rosas;
cuando vuelven como negros.*

Para mejor amarla (fragmento)

*Quisiera verme lejos
de aquella tierra mía,
allá en las rastrojeras
llanuras de Castilla.
Y al retornar... ¡Dios mío!
que encanto, que alegría!
Dame, Señor, que pueda
ir lejos de Galicia;
para mejor quererla
para mejor sentirla;
para mejor amarla
con toda el alma mía!*

Chega con analizar o léxico dos dous poemas para poñer de manifesto unhas diferencias estilísticas importantes tales como carácter triste e depresivo de Rosalía que contrasta co entusiasmo e alegría de Andrade.

Rosalía emprega os verbos *matar*, *aborrecer*, *gemitir*; os sustantivos *harto*, *dolor*, *vergüenza*; os adxetivos, *triste*, *negro*...

Por contra, Juan Bautista Andrade fai uso dos verbos *querer*, *sentir*, *amar*, *retornar*; os sustantivos *encanto*, *alegría*, *cariño*...

Otras veces resulta épico. Non perdoa a pusilanimidade dos poetas de antano, e négase a asumir a derrota sen loitar. Así, no seguinte fragmento insta a Galicia, identificándoa coa raza, de que

se rebele e, se é necesario, morra no intento. Con esta composición, titulada *Las Cumbres*, acadou o primeiro premio nos Xogos Florais de Santiago en 1912.

*Oiga la raza vuestra voz santa!
Yo la quisiera rica en ideales,
Yo la quisiera gran luchadora;
pero no humilde cordera mansa
...
¡Raza despierta! –
¿Hasta que día serás sumisa? Hasta
que día serás esclava.
Grande es la raza cuando es rebelde,
y el yugo infame sacude airada.
Raza, sé grande, raza, sé altiva como
las cumbres de tus montañas.*

*Y su cobardía sea castigada
Mas si es destino, fatal destino,
que nunca dejes de ser esclava;
...
si un día altiva no alzas la frente
si ha de azotarte siempre, implacable
la vil miseria que te desbasta...
Entonces... ¡cielos!... que de los antros
donde del caos la hora aguarda,
surja la brava legión de cíclopes, con
sus gigantes, potentes mazas,
y aterradores y apocalípticos,
con formidable, fiera pujanza,
las cumbres batan con gran estruendo,
y las derrumben sobre la raza!*

Las Cumbres (fragmento)

Resultaría imposible, dende este modesto artigo, analizar en profundidade a poesía de Juan Bautista Andrade, pero sirva como exemplo o fragmento anterior para resumir as súas características máis salientables:

Estilo conciso, breve e sen circunloquios, preciso e exacto, case científico. Moi impregnado de catolicismo e dun léxico rico e brillante sen estridencias nin palabras rebuscadas e sobre todo optimista, entusiasta e vital.

Por outra banda, o entusiasmo acompáñase dun espírito loitador e reivindicativo.

No poema *Decisión*, o vate atópase cun remanso de auga cristalina que lle fala con suave e sedutora voz, contando a súa paz na quietude, espello do sol polo día e da lúa e as estrelas pola noite, mexedor de nenúfares nas súas límpidas augas. Pola contra, ao torrente non lle afaga o reflexo estático dos pinos, xa que a vida é movemento. Por último o poeta é preguntado e toma unha decisión:

*¿Qué prefieres; decide: ser el torrente o el
remanso de río quieto y profundo?
Y el poeta en los ideales fija la mente,
decidió por la lucha, que mueve el mundo.*

A poesía de Juan Bautista Andrade non mantén unha métrica fixa e a rima tanto é consonante como asonante, o que lle vai dar unha pegada máis clásica ou modernista respectivamente. Pero en calquera caso, e como apuntaba un crítico, é un poeta dun estilo castelán, terso e limpo, pero saturado de galeguismo.

Tamén, como moitos escritores da súa xeración, escribiu na prensa. En 1922 escribiu unha columna periódica no xornal vigués *Galicia* titulada *Enfoques*, na que daba conta de novas de actualidade a modo de crónica, e onde facía gala dunha exquisita prosa. Desas colaboracións extraemos algunha sentenza que demostra tamén a súa profundidade filosófica:

*Para erguirse con el cetro de la tierra,
antes hay que humillarse sobre
los surcos. La tierra no quiere más
señores que sus esclavos.*

*El agua, cuando corre, parece ir
poseída de la inquietud de que otra
agua la persigue.*

*El hombre de espíritu, nunca se
siente más acompañado que cuando
está solo;*

porque entonces todas las cosas
sostienen con él una bella y aleccio-
nadora plática.

Juan Bautista Andrade morreu o 3 de setembro de 1930, no nº 133 da súa casa da estrada de Lérez, casa na que viviu toda a vida. Os seus restos mortais foron enterrados no cemiterio de Lérez.

Pouco antes de morrer tiña pensado publicar unha antoloxía de poemas en galego que nunca chegaría a ver a luz titulada *Cantarelas*.

Cinco días despois, en Sesión Plenaria do Concello, o alcalde presentou unha moción, que foi aprobada por unanimidade, na que se facía constar en acta o pesar da Corporación pola morte do funcionario municipal e poeta, e para que se dera o seu nome a unha rúa de Lérez.

En 1956, os seus admiradores, xunto coa familia, fixeron unha homenaxe ao poeta no que pronunciou un emotivo discurso o seu sobriño, o tamén ilustre literato galego, Vicente Paz Andrade. No acto colocouse unha placa na súa casa natal que reza:

*Aquí vivió y murió Juan Bautista Andrade.
1879 Poeta 1930.
Homenaje de su pueblo. 1956.*

Hoxe, os máis novos saben que Juan Bautista Andrade é o nome dunha rúa, unha arteria urbana que discorre polas entrañas de Lérez. Sen dúbida a máis importante, a máis poboada e a máis longa da parroquia, pero descoñecen ao home, polo que dende estas páxinas

queremos reivindicalo e que a posteridade, tan proclive a esquecer, recoñeza o seu infatigable labor en loar e honrar a terra que o viu nacer e na que descansa.

Placa conmemorativa na casa do poeta, e na rúa que leva o seu nome

Fontes Documentais:

Acción Coruñesa. A Coruña. nº 45 (5 setembro 1921)

Diario de Galicia. Santiago de Compostela. nº 826 (2 setembro 1911); nº 1903 (24 xullo 1912); nº 2129 (6 outubro 1915).

El Compostelano. Santiago de Compostela. nº 1313 (10 xullo 1924); nº 1903 (6 agosto 1926); nº 2559 (4 outubro 1928); nº 2730 (22 abril 1929); nº 3136 (4 setembro 1930); nº 3236 (15 xaneiro 1931);

El Correo de Galicia. Santiago de Compostela. s/n (24 xullo 1912).

El Diario de Pontevedra. Pontevedra. nº 8732 (13 xuño 1913); nº 9402 (30 agosto 1915); nº 9403 (31 agosto 1915); nº 10355 (22 outubro 1918); nº 10487 (31 marzo 1919); nº 11888 (8 agosto 1924); nº 11898 (20 agosto 1924); nº 11899 (21 agosto 1924); nº 12534 (8 febreiro 1926); nº 12531 (22 outubro 1926).

El Eco de Galicia. A Coruña. nº 2904 (14 xullo 1915); nº 2928 (7 agosto 1915).

El Ideal Gallego. A Coruña. nº 231 (26 novembro 1917); nº 238 (3 decembro 1917); nº 318 (22 febreiro 1918); nº 333 (9 marzo 1918); nº 344 (20 marzo 1918); nº 467 (27 xullo 1918).

El Norte de Galicia. Lugo. nº 2126 (24 xaneiro 1908); nº 2155 (21 febreiro 1908).

El Noticiero Gallego. Pontevedra. nº 1788 (11 setembro 1930).

El Noticiero de Vigo. Vigo. nº 11283 (20 xullo 1912).

El Progreso. Pontevedra. nº 20 (11 febreiro 1908); nº 24 (1 marzo 1908); nº 39 (14 xuño 1908); nº 3415 (13 maio 1924); nº

5454 (9 xullo 1924); nº 5480 (9 agosto 1924); nº 5485 (15 agosto 1924); nº 5486 (16 agosto 1924); nº 5500 (2 setembro 1924); nº 9420 (3 xuño 1926); nº 9421 (5 xuño 1926); nº 9483 (19 agosto 1926); nº 10239 (12 febreiro 1930); nº 10975 (4 setembro 1930); nº 10980 (10 setembro 1930); nº 11128 (15 marzo 1931); nº 11290 (2 setembro 1931).

El Pueblo Gallego. Vigo (exemplares non numerados). (10 setembro 1927); (23 marzo 1930); (9 marzo 1930); (10 agosto 1930); (5 setembro 1930); (10 outubro 1930); (3 setembro 1931); (3 setembro 1933); (21 xullo 1935); (20 outubro 1940); (6 setembro 1956); (16 setembro 1956); (22 setembro 1956); (23 setembro 1956); (25 setembro 1956).

Gaceta de Galicia. Santiago de Compostela. nº 224 (4 outubro 1910); nº 163 (10 xullo 1912); nº 235 (15 outubro 1912); nº 158 (17 setembro 1915); nº 48 (27 marzo 1916).

Galicia: diario de Vigo. Vigo. nº 5 (26 xullo 1922); nº 13 (8 agosto 1922); nº 18 (13 agosto 1922); nº 20 (16 agosto 1922); nº 30 (27 agosto 1922); nº 36 (3 setembro 1922); nº 162 (30 xaneiro 1923); nº 197 (11 marzo 1923); nº 42 (10 setembro 1922); nº 510 (15 maio 1924); nº 588 (19 agosto 1924); nº 605 (7 setembro 1924).

La Correspondencia Gallega. Pontevedra. nº 5998 (19 febreiro 1910); nº 6175 (26 setembro 1910); nº 6252 (28 decembro 1910); nº 6310 (9 marzo 1911); nº 6449 (28 agosto 1911); nº 6660 (15 maio 1912); nº 6731 (9 agosto 1912); nº 6865 (20 xaneiro 1913); nº 6970 (30 maio 1913); nº 8060 (1 xullo 1916); nº 8064 (25 xullo 1916).

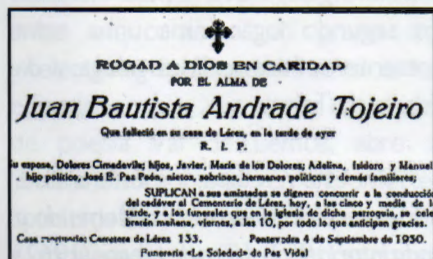
La Idea Moderna. Lugo. nº 7378 (13 xullo 1915).

La Ilustración Gallega. Vigo. nº 47 (30 novembro 1915).

La Integridad: diario católico. Tuy. nº 10104 (19 decembro 1923); nº 10270 (11 xullo 1924); nº 10298 (16 agosto 1924).

La Noche. Santiago de Compostela. nº 8473 (3 xullo 1948); nº 9335 (10 maio 1951); nº 9436 (7 setembro 1951); nº 10904 (23 febreiro 1956); nº 11070 (6 setembro 1956); nº 11085 (24 setembro 1956); nº 11393 (24 setembro 1957).

Vida Gallega. Ilustración regional. Vigo. nº 445 (10 abril 1930); nº 461 (20 setembro 1930). Foto da placa conmemorativa: Adrián Estévez.

Esquela de *El Progreso* (4 setembro de 1930)